

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ВОЛИНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ

ПАРАМОНОВ ДЕНИС ЮСУПОВИЧ

УДК 327.5(620:569.4)"195/197":327(7:47+57)(043.3)

**ЄГИПТО-ІЗРАЇЛЬСЬКЕ ПРОТИСТОЯННЯ 50-70-Х РОКІВ ХХ
СТОЛІТТЯ В АМЕРИКАНО-РАДЯНСЬКИХ ВІДНОСИНАХ**

Спеціальність 07.00.02 – всесвітня історія

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата історичних наук

Луцьк – 2024

Дисертацією є рукопис

Робота виконана на кафедрі всесвітньої історії Волинського національного університету імені Лесі Українки Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник:

кандидат історичних наук, доцент
Філіпович Мирослава Богданівна,
професор кафедри всесвітньої історії,
Волинський національний університет
імені Лесі Українки.

Офіційні опоненти:

доктор історичних наук, професор
Фісанов Володимир Петрович
професор кафедри міжнародних відносин
та суспільних комунікацій
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича;

кандидат історичних наук
Меміш Оксана Миколаївна
старший викладач кафедри археології
та спеціальних галузей історичної науки
Черкаський національний університет
імені Богдана Хмельницького

Захист відбудеться 08 березня 2024 р. об 12.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 32.051.03 у Волинському національному університеті імені Лесі Українки (43025, м. Луцьк, вул. Шопена, 24, корп. Д, ауд. 106).

З дисертацією можна ознайомитись у науковій бібліотеці Волинського національного університету імені Лесі Українки (43025, м. Луцьк, вул. Винниченка, 30 А) та за покликанням: <http://ra.vnu.edu.ua/spetsializovani-vcheni-rady/spetsializovana-vchena-rada-d-32-051-03-2/informatsiya-pro-zahysty>

Автореферат розісланий 08 лютого 2024 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Ю.Г. Борейко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Нині у міжнародній політиці існує, щонайменше, два, розтягнутих у часі, тривалих регіональних конфлікти, які розпочалися одразу по завершенні Другої світової війни, і, які тривають до сучасних днів – це Близькосхідний та Корейський конфлікти. Після завершення Другої світової війни, із появою на політичній карті Держави Ізраїль, досліджуваний регіон, стає центром гострого протистояння не лише арабських країн та Ізраїлю, але й США та СРСР.

У дисертації досліджуються американо-радянські відносини крізь призму протистояння Єгипту та Ізраїлю у період апогею холодної війни. Арабська Республіка Єгипет, як відомо, об'єднувала арабський світ у боротьбі з Ізраїлем, будучи учасником чотирьох воєн у період кінця 40-70-х років ХХ ст.. У досліджуваний період саме Єгипет виступає своєрідним ретранслятором та рупором антиізраїльських настроїв на Близькому Сході.

Наскільки складним та важливим регіоном був і залишається Близький Схід у світовій політиці свідчить і той факт, що і до сьогодні тут перетинаються стратегічні інтереси багатьох країн, а арабо-ізраїльське протистояння із сумною регулярністю спалахує знову і знов. Тому **актуальність досліджуваної проблеми** є безсумнівною, адже представлена дисертація покликана допомогти глибше зрозуміти витoki та причини конфлікту, порівняти його різні етапи задля віднайдення ефективних механізмів, що стануть у пригоді при врегулюванні конфліктної ситуації у регіоні у майбутньому. Досвід багаторічного протистояння Держави Ізраїль із арабськими країнами буде також корисним для вивчення в Україні, адже війна із ресурсно потужнішим та більшим територіально сусідом – це той виклик з яким зіштовхнулася сьогодні Україна і десятиліттями протистоїть Ізраїль.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація лежить у площині основних напрямів наукових досліджень та перспективних науково-дослідних робіт кафедри всесвітньої історії Волинського національного університету імені Лесі Українки, а також виконувалося у межах наукового проєкту «Інформаційна війна як новий вимір геополітичної реалізації» (№ державної реєстрації 0118U0066165) за темою: «Проблеми захисту інформаційного простору та національної інформаційної безпеки» на 2016 – 2018 рр.

Мета і задачі дослідження. Метою представленої дисертації є дослідження причин та результатів протистояння Єгипту та Ізраїлю і вивчення нових зрізів у ідеологічному та політичному протистоянні США та СРСР на Близькому Сході у 50-70-х роках ХХ ст.

Задля досягнення головної мети наукового дослідження передбачається вирішення наступних **наукових завдань**:

– із сучасних методологічних позицій проаналізувати стан наукової розробки досліджуваної проблеми; встановити повноту її джерельного забезпечення, окреслити застосовані у дисертації методологію, принципи та методи дослідження;

- простежити витoki єгипто-ізраїльського конфлікту та його регіональні і міжнародно-політичні наслідки, з'ясувавши роль світових політичних гравців у цьому конфлікті;

- дослідити еволюцію близькосхідної політики США та СРСР впродовж 50-70-х років ХХ ст.;

- простежити військову, політичну та економічну допомогу сторонам конфлікту з боку СРСР і США та проаналізувати вплив цієї допомоги на інтенсивність та результати протистояння;

- проаналізувати вплив Кемп-девідських та Вашингтонських угод на зміну міжнародно-політичної ситуації на Близькому Сході;

- виокремити актуальні ізраїльські практики протистояння з арабським світом та простежити можливість адаптації цього досвіду для України в умовах триваючої війни з Російською Федерацією.

Об'єктом дослідження є близькосхідна політика США та СРСР 50-70-х років ХХ ст.

Предметом дослідження виступає єгипто-ізраїльське протистояння впродовж 1950-1970 рр.

Хронологічні рамки дисертаційної роботи. Нижня хронологічна межа дослідження визначається кінцем 40- початком 50-х років ХХ ст., оскільки саме у цей період відбувається становлення Держави Ізраїль та пошук нею власної ніші у міжнародних відносинах. Верхня хронологічна межа дисертації - кінець 70-х років ХХ ст., часом, коли було укладено Кемп-девідські та Вашингтонські угоди, котрі мали значний вплив на зміну міжнародно-політичної ситуації на Близькому Сході. Виокремлюючи набутий Ізраїлем досвід у протистоянні із Єгиптом, зокрема, та арабським світом загалом, автор виходить за верхню хронологічну межу, аби узагальнити актуальні ізраїльські практики у війні із арабським світом та спроектувати його досвід на нинішню ситуацію в Україні.

Територіальні межі представленої роботи є доволі широкими оскільки охоплюють території Арабської Республіки Єгипет та Держави Ізраїль, іноді із узагальненнями, які стосуються прилеглих країн, що у сукупності складають окремий міжнародно-політичний регіон – Близький Схід, а також території США та СРСР, як такі, що безпосередньо впливали на ситуацію у регіоні або втручалися у єгипто-ізраїльське протистояння.

Наукова новизна дисертації полягає в тому, що у результаті здійсненого наукового пошуку отримані такі нові результати:

вперше:

- в українській науці здійснено комплексний аналіз впливу єгипто-ізраїльського протистояння на трансформацію американо-радянських відносин;

- вивчено особливості ідеології СРСР щодо Близькосхідної проблеми та наслідки її впливу на зовнішню політику Союзу РСР;

- здійснено порівняльний аналіз політичної та військової допомоги з боку США та СРСР сторонам протистояння;

– досліджено сутність протиставлення двох ідеологічних концептів США та СРСР другої половини 50 – 70 років ХХ ст.;

– узагальнено досвід протистояння Держави Ізраїль із сусідніми арабськими країнами та адаптовано його до реалій сучасної російсько-української війни, сформульовано рекомендації для України, як на час військового протистояння, так і щодо майбутньої відбудови країни;

уточнено:

– форми та методи реалізації близькосхідної політики США та СРСР у 50-70-х роках ХХ ст.;

– особливості американських та радянських підходів щодо вирішення кризових ситуацій на Близькому сході у досліджуваний період;

набули подальшого розвитку:

– систематизація результатів щодо вивчення єгипто-ізраїльського протистояння в українській та зарубіжній історіографії;

– розробка теоретико-методологічних основ дослідження єгипто-ізраїльського протистояння в американо-радянських відносинах;

– дослідження зовнішньополітичних векторів США та СРСР щодо інших країн Близького Сходу у роки холодної війни.

Методи дослідження. При виборі методів наукового дослідження автор дисертації керувався науковою доцільністю, саме тому в основі дисертації лежить низка наукових методів та принципів, що притаманні сучасній історичній науці. Це, зокрема, метод системного аналізу, порівняльно-історичний, типологічний та індуктивний методи. При підготовці дисертації основними принципами, якими послуговувався автор були історизм та об'єктивність, багатофакторність та наукова системність, а базою на яку опирається робота є синтез різноманітних теорій міжнародних відносин, три із яких стали основними для аналізу досліджуваних міжнародних взаємин, це: лібералізм, реалізм та конструктивізм.

Практичне значення результатів дослідження полягає в тому, що висновки та наукові результати матимуть широке застосування в таких сферах:

– у науково-дослідницькій галузі для поглиблення досліджень з історії Держави Ізраїль, історії Арабської Республіки Єгипет, історії міжнародних відносин, історії США та історії СРСР;

– наукові положення дисертації та її висновки можуть бути використані для читання лекцій та спецкурсів у ЗВО, а також для підготовки тематичних матеріалів щодо історії та еволюції близькосхідного конфлікту та окремих сторінок холодної війни;

– виокремлені актуальні ізраїльські практики та досвід протистояння з арабським світом можуть бути частково адаптованими та використаними Україною не лише в умовах триваючої війни з Російською Федерацією, а й при мирній відбудові країни після завершення війни, та реінтеграції окупованих територій.

Апробація результатів дослідження відбувалася шляхом презентації основних положень дисертації на фаховому семінарі Волинського

національного університету імені Лесі Українки, а також підчас виступів та доповідей на конференціях, наукових семінарах та круглих столах. Це зокрема: Всеукраїнська наукова конференція «Українське державотворення: проблеми і сучасність»: 7 грудня 2007 р. (Луцьк, 2007); II Міжнародна науково-практична конференція аспірантів і студентів «Волинь очима молодих науковців: минуле, сучасне майбутнє» 16-17 квітня 2008 р. (Луцьк, 2008); Круглий стіл «Міжнародні відносини у Центрально-Східній Європі 1921 – 1945 роки» 8 травня 2019 р. (Луцьк, 2019); I Міжнародна науково-практична конференція «Українська історія у публічному просторі» 19 – 21 травня 2023 р. (Луцьк, 2023); Всеукраїнська науково-практична конференція «Актуальні питання історії України, всесвітньої історії та методики їх викладання» 19 травня 2023 р. (Рівне, 2023); XIV Буковинська міжнародна історико-краєзнавча конференція 27-28 жовтня 2023 р. (Чернівці, 2023).

Публікації за темою дослідження. Основні положення і результати наукового дослідження викладено автором у 12-ти публікаціях, із них: 5 – у наукових фахових збірниках, з яких одна індексується в науково-метричній базі Scopus (іноземне видання, Республіка Польща), 7 – як матеріали Всеукраїнських та Міжнародних конференцій. Усі публікації є одноосібними.

Структура дисертації обумовлена її змістом, метою та завданнями. Дисертаційне дослідження побудовано за проблемно-хронологічним принципом та включає вступ, чотири розділи, що розділені на дев'ять підрозділів, висновки, список використаних джерел та літератури, що налічує 388 позицій, додатків, обсяг тексту дисертації складає 180 сторінок, загальний обсяг становить 236 сторінок

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність дисертації, охарактеризовано хронологічні та територіальні рамки, сформульовано мету та завдання дослідження, визначено його об'єкт та предмет, розкрито наукову новизну дисертації та описано методи дослідження, які використав автор. Розкрито, також, практичне значення роботи, подано характеристику апробації результатів дослідження, її структури та обсягу.

У першому розділі «**Історіографія та джерельна база дослідження**» проаналізовано історіографію та джерельну базу проблеми, визначено теоретичні основи дослідження. В першому підрозділі «**Стан наукової розробки проблеми**» автор, аналізуючи наявні наукові розвідки, поділяє усю літературу на декілька умовних груп: 1) дослідження єгипто-ізраїльського протистояння 50-70-х років ХХ ст. та переговорного процесу поміж Єгиптом та Ізраїлем у 70-х роках ХХ ст.; 2) політика США на Близькому Сході у період 50-70-х років ХХ ст.; 3) зовнішня політика СРСР щодо Ізраїлю та Єгипту у досліджуваній період; 4) американо-радянські відносини крізь призму єгипто-ізраїльського протистояння 50-70-х років ХХ ст.; 5) узагальнюючі праці, що стосуються проблематики Близького Сходу, міжнародно-політичної ситуації в регіоні як у досліджуваній період, так і у пізніший період, задля оцінки наслідків арабо-ізраїльського протистояння, та можливих запозичень

актуальних практик Держави Ізраїль для України в умовах протистояння зовнішній агресії.

До першої групи відносимо роботи американських дослідників міжнародників Г. Кіссінджера, Ж. Фрідмена, французьких вчених Р. Арона, Т. Гарсія, Р. Кагана, Ж.-К. Нотена, британського політика та історика П. Кальвокорессі, українських вчених А. Воловича, С. Зінько. Ізраїльська історіографія представлена працями А. Епштейна.

Більш конкретним подіям, зокрема, єгипто-ізраїльському протистоянню навколо Суецького каналу у 1956 р. присвячено низку наукових праць американських та британських дослідників: М. Адамса, Б. Аврама, А. Дж. Баркера, Р. Боуї, Р. Бреддона, Р. Енрікеса, Т. Г'ю, П. Джонсона, Ф. Веріті – усі вони побачили світ невдовзі після Суецької кризи і базуються на численних документах та спогадах свідків чи безпосередніх учасників подій.

Події єгипетської революції і втручання Великої Британії у внутрішню політику Єгипту, а також роль Г.А. Насера, як лідера, що консолідував арабів у боротьбі проти Ізраїлю відбиті у працях С. Блацквела, Х. Краманса, Д. Далеса, Д. Йостена, А. Натінга, Р. Стівенса. Серед ізраїльських дослідників слід виділити професора М. Хатіна, із палестинських – професора Е.-В. Саїда.

Серед українських дослідників назвемо А. Захарченко, В. Бруза, О. Коппеля, які стверджують, що із розпадом біполярної системи міжнародних відносин відбувається докорінна зміна геополітичної ситуації на Близькому Сході. Проблема врегулювання єгипто-ізраїльського протистояння присвячені статті Б. Алараджа, В. Шібеля, М. Печерської.

Було б помилкою не згадати доробок радянських дослідників. Автор цілком свідомий того, що праці радянської історичної школи є заідеологізованими, однак їх замовчування або ж ігнорування може бути розцінене як недостатня обізнаність автора із наявною історіографією. Отже, конфлікти між Єгиптом та Ізраїлем та протистояння США і СРСР на Близькому Сході досліджували Г. Нікітіна, Є. Прімаков, Є. Дмитрієв, А. Васильєв, В. Наумкін, Є. Голубовська, І. Звягельська, І. Лемін, В. Кісельов, Л. Туганов, О. Колобов, Л. Медведко, Г. Арбатов, Е. Іванян, Н. Іноземцев, Ю. Мельников. Хоча згадані праці не цитуються у роботі, автор ознайомився із ними, аби різносторонньо розглянути досліджувану проблему і утвердитися у власній точці зору. Тож, перша, умовно виділена група історіографії є доволі широкою і різносторонньою, що дозволяє проаналізувати досліджувану проблему в усіх її ключових аспектах.

Друга група історіографії представлена працями головно дослідників І. Альтераса, Г. Болла, В. Басса, у яких автори на основі численних документів досліджують політику Білого дому у часи президенства Д. Кенеді. Американський дослідник А. Бен-Цві аналізує походження американо-ізраїльського альянсу. Цікавими є праці американського вченого М. Холанда, автор притримується переконання, що близькосхідна політика США після Другої світової війни нагадує боротьбу за «османський спадок», участь у якій, окрім США, беруть і інші країни Близького Сходу, такі як Ірак, Сирія, але перед усім Єгипет.

Тривалий час у зарубіжній історіографії досить популярним був напрям що спрямовувався на вивчення зовнішньої політики США, зокрема її близькосхідного вектору в контексті холодної війни. Це напрям розробляли американські дослідники Д. Донован, Д. Гуревіц, Дж. Кемпбелл. Альтернативним напрямком досліджень став цивілізаційний підхід до вивчення відносин США і країн арабського Сходу, його представники: Б. Льюїс та Е. Літл, згодом продовжили Д. Літл та Д. Бадо.

Низка вчених аналізують особливості «непростих американо-ізраїльських відносин» у досліджуваній період. Серед них Д. Шоенбаум, В. Шеннан та З. Леві і стоять на переконанні, що злам у взаєминах США та Ізраїлю відбувся на початку 60-х років ХХ ст.

Українська історіографія представлена працями В. Нагайчука, В. Гура, В. Горбаня, А. Дашкевича, В. Фісанова. Так, В. Фісанов зосереджує увагу на асиметрії міжнародних відносин, порівнюючи політику США та СРСР у роки холодної війни. Американську дипломатію на Близькому Сході 70-90-х років ХХ ст. досліджує Є. Магда. Отже, друга умовно виділена група історичних праць, досить повно відображає зовнішню політику США на Близькому Сході у досліджуваній період.

Третя умовна група історіографії представлена працями Х.С. Бехбехами, Г. Бреслауера, Дж. Гласмена, А. Селла, Р. Гіната, А. Клімана, які аналізували співпрацю між СРСР та Єгиптом у період 1945 – 1955 рр., паралелі близькосхідної політики СРСР та сучасної РФ досліджував. А.Крейц, В. Лаквер вивчали боротьбу СРСР за вплив на Близькому Сході, аналізуючи офіційну політику та закулісну боротьбу радянських дипломатів.

В Ізраїлі близькосхідну політику СРСР розпочали досліджувати тільки з початку 80-х років ХХ ст. Найгрунтовнішою працею є робота Й. Говріна «Радянсько-ізраїльські відносини (1953-1967 років)». Ізраїльські історики Г. Ремез та І. Гінон вважають, що політика СРСР мала яскраво виражене антиізраїльське забарвлення, а загострення радянсько-американських відносин у роки холодної війни вкрай негативно впливали на ізраїльсько-радянські взаємини.

Серед українських вчених, котрі займалися вивченням радянської політики щодо Ізраїлю та Єгипту у 50-70-х роках ХХ ст. слід назвати В. Бузаня, Л. Стрільчук і Ю. Оксамитного. Чималий доробок належить К. Каштанову, який аналізує еволюцію близькосхідної політики СРСР, досліджує матеріали газети «Правда», яка була одним із офіційних рупорів зовнішньої політики СРСР. Дана група історіографії є доволі широкою і дозволяє повною мірою забезпечити розкриття дисертаційної проблеми та досягнути поставлених завдань.

Четверта група історіографії представлена колективними монографіями та збірками статей «Soviet-American Rivalry in the Middle East», «The Soviet Union and the Middle East. The post-world war II era» та «The Soviet-American Competition in the Middle East» що у різні роки побачили світ у США та Великій Британії. До четвертої групи відносимо праці Ф.Гергеса, Дж.Кемпбелла, Б. Льюїса. Загалом, четверта група історіографії стала

важливим доповненням до уже проаналізованої історіографії та дозволила більш широко поглянути на дисертаційну проблему.

До п'ятої, виділеної групи, відносимо узагальнюючі роботи, які загалом стосуються проблематики Близького Сходу та були використані для аналізу міжнародно-політичної ситуації в регіоні у різні історичні періоди. Це робота французького вченого П. Боніфаса «Геополітика. Міжнародні відносини», праці українських сходознавців «Близький Схід: міжнародна безпека, регіональні відносини та перспективи для України» за загальною редакцією Б. Парахонського, науковий доробок А. Захарченко, Г. Яворської. В роботах проаналізовано глобалізаційні процеси на Близькому Сході крізь призму конфлікту поміж арабами та ізраїльтянами.

Важливими при аналізі наслідків протистояння арабських країн та Ізраїлю, а також сучасної ситуації на Близькому Сході стануть публікації О. Меміш та Л. Стрільчук. Авторки досліджують регіон Близького Сходу у системі сучасних міжнародних відносин і приходять до висновку, що арабо-ізраїльське протистояння справило відчутний вплив на сучасну регіональну політику арабських країн. Через призму публікацій А. Горука можемо вивчати наслідки протистояння країн арабського світу та Ізраїлю. Значний внесок у дослідження історії Близького Сходу та сучасних міжнародних відносин у регіоні вніс В. Швед.

Узагальнення ізраїльського досвіду протистояння супроти більш чисельного супротивника та запозичення актуальних ізраїльських практик для України в умовах протистояння агресії РФ проаналізована вище історіографія підходить частково, а більш конкретними працями, на які опирався автор при підготовці четвертого розділу дисертації є низка робіт зарубіжних та українських авторів серед яких слід виділити дослідження американського військового теоретика Ф. Гофмана, та дослідника сучасних міжнародних відносин Д. Ласіка і праці української дослідниці Я. Осадчої.

Розуміння паралелей ізраїльсько-арабського та сучасного українсько-російського протистояння з урахуванням гібридних методів ведення війни можливе завдяки працям Т. Андрієвського та Є. Магди. Таким чином, п'ята, умовно виділена група історіографії, дозволила нам здійснити комплексне дослідження міжнародно-політичної ситуації на Близькому Сході, простежити довготривкі у часі наслідки протистояння між Єгиптом та Ізраїлем, рівно ж як і політичного протиборства США та Радянського Союзу у регіоні.

Загалом, досить широка історіографічна база дозволяє повною мірою вивчити усі нюанси та особливості досліджуваної у дисертації проблеми та виконати поставлені автором завдання. Порівняння різноманітних точок зору, співставлення статистичних даних та конкретних подій дозволило неупереджено розкрити єгипто-ізраїльське протистояння 50-70-х років ХХ ст. крізь призму взаємовідносин США та СРСР.

У другому підрозділі *«Джерельна база»* автор аналізує джерела, які лягли в основу дослідження.

Джерела, на які опирається представлена робота, в залежності від походження та інформативності автором умовно поділено на декілька груп,

першою, і найважливішою із яких є документи: рішення Генеральної Асамблеї ООН та резолюції РБ ООН, конвенції (наприклад, стосовно Суецького каналу або Шестиденної війни), матеріали МЗС СРСР та Держдепартаменту США, тексти міжнародних договорів або військових альянсів, що уклалися в регіоні або учасниками досліджуваних подій. Зазначена група документів дозволяє почерпнути достовірну та найповнішу інформацію про переговори та події, які пов'язані із досліджуваною проблемою та проаналізувати еволюцію американо-радянських відносин.

Друга група джерел – це виступи лідерів держав, СРСР та США, Ізраїлю та Єгипту, що стосуються досліджуваної теми, а також офіційні заяви глав урядів та дипломатів, записи прес-конференцій. Різноманітні офіційні заяви, ноти протесту, листування МЗС СРСР та Держдепартаменту США забезпечують можливість вивчити ідеологічне підґрунтя зовнішньої політики СРСР та США під час єгипто-ізраїльського протистояння.

Важливими джерелами для написання дисертації стала внутрішня документація державних органів СРСР та США, зокрема, стенограми засідань, листування, записи бесід з представниками іноземних держав, тощо. Це, також, опубліковані збірки документів владних інституцій та зовнішньополітичних відомств Ізраїлю, США та СРСР, це зокрема томи «Foreign Relations of the United States», «Близькосхідний конфлікт» та «Радянсько-ізраїльські відносини», а також, матеріали із сайту МЗС Ізраїлю.

Значимою стала третя, умовна, група джерел, до якої ми відносимо офіційні заяви глав держав: Ізраїлю, Єгипту, СРСР та США, а також, дипломатів найвищого рівня. Завдяки аналізу офіційних заяв вдалося чітко простежити політичні позиції досліджуваних країн щодо єгипто-ізраїльського протистояння, проаналізувати еволюцію міжнародно-політичних відносин.

Четверту, умовно виділену нами, групу джерел склали матеріали преси, які стали суттєвим доповненням до відтворення повноти історичної ретроспективи досліджуваної теми. Серед радянської періодики слід, найперше, згадати газети «Правда» та «Известия», а із американської – «The New York Times» та «Washington Post».

Окремим видом джерел є інтерв'ю політиків. Сьогодні цей напрям науки виокремлюється в окрему популярну галузь – усна історія. Інтерв'ю є чудовим засобом ознайомлення із позицією сторін чи учасників міжнародних відносин. Цікавими для дослідника є опубліковані щоденники, робочі записи та спогади безпосередніх учасників та творців міжнародної політики, зокрема - прем'єра Ізраїлю Г. Меїр, короля Йорданії Хусейна, лідера Єгипту А. Садата, тощо. Їх спільною рисою є те, що погляди згаданих авторів вирізняються від інтерпретації подій, що їх подавали офіційні радянські, чи, навіть, американські джерела.

Автор свідомий того, що частина джерельної бази залишилася поза увагою дисертанта, йдеться про архівні матеріали, що містяться на території РФ, США, Єгипту та Ізраїлю. Нажаль, цей пласт джерел не представлений через неможливість, або труднощі щодо доступу до них. Однак, враховуючи той факт, що усі офіційні документи є опублікованими, вважаю, що залучена

до написання джерельна база є достатньою і дозволяє повною мірою проаналізувати досліджувані події.

Третій підрозділ *«Теоретико-методологічні основи дослідження»* присвячено аналізу методології, яка використана при підготовці дисертації. Основними принципами, якими послуговувався автор були історизм та об'єктивність, а базою на яку опирається робота є синтез різноманітних теорій міжнародних відносин, три із яких стали основними для аналізу досліджуваних міжнародних взаємин, це: лібералізм, реалізм і конструктивізм.

Теоретико-методологічну основу представленої дисертації становить система загальнонаукових методів і принципів. Обрання методів дослідження було зумовлено потребою досягнення визначеної у дисертації мети та розв'язання завдань, які ставить дисертант. Принцип історизму дозволив здійснити неупереджений аналіз фактів, простежити процес еволюції єгипто-ізраїльського протистояння. Застосовуються порівняльно-історичний та хронологічний методи дослідження, а також, метод комплексного аналізу. Перелічені методи дозволяють забезпечити об'єктивний аналіз усіх подій та еволюції єгипто-ізраїльського протистояння з урахуванням конкретно-історичної ситуації. Завдяки застосованим методам стало можливим простежити трансформацію американо-радянських міждержавних відносин через події на Близькому Сході.

У дисертації використано, також, методи, що притаманні політичній науці, зокрема метод конкретного аналізу (case studies), прогностичний та метод синхронного аналізу. Важливим став і діахронний метод, який полягає у дослідженні схожих явищ та подій, що відбуваються у різні історичні періоди.

Методами, що притаманні історичній науці є ретроспективний, порівняльний, проблемно-хронологічний та історико-політичний. Зокрема, ретроспективний метод використовується для аналізу комплексу факторів, які були притаманні єгипто-ізраїльським та американо-радянським відносинам у досліджуваній період. Порівняльний метод було застосовано для визначення спільного та відмінного у позиціях США та СРСР щодо єгипто-ізраїльського протистояння. Проблемно-хронологічний метод забезпечив виокремлення періодів стабілізації, криз, зближення позицій, тощо. Цей метод дозволив, також, систематизувати конкретні події та явища у хронологічній послідовності. наприклад, кризи американо-радянських чи радянсько-ізраїльських відносин. Нормативно-ціннісний метод, що дозволив з'ясувати роль конкретних чинників впливу на трансформацію американо-радянських відносин, а історико-генетичний метод унаочнює причинно-наслідкові зв'язки та виявляє закономірності радянської та американської політик у регіоні Близького Сходу, дозволяє простежити мету цієї політики та її практичну реалізацію.

Велика увага приділена понятійному апарату, що використовується у дослідженні. Зокрема, з'ясовано межі регіону «Близький Схід», адже це поняття має як вузькогеографічне тлумачення, так і політичне, при чому різні країни по різному визначають цей регіон. Крім того, у дисертації широко використовуються терміни «близькосхідний конфлікт/конфлікти», «арабо-

ізраїльське протистояння», «ідеологічне протистояння» і ін. Оскільки не існує одноставності у визначенні згаданих понять, автор конкретизує їхню суть.

Усі використані автором наукові методи та принципи забезпечили проведення різнобічного та цілісного дослідження. Кожна із охарактеризованих груп методів була використана на тому чи іншому етапі підготовки дисертації. Таким чином, використання широкого методологічного інструментарію, під час підготовки дисертації, дозволило повною мірою забезпечити повноту та науковість процесу досягнення поставленої мети, вирішення наукових завдань та забезпечити достовірність отриманих результатів.

У другому розділі дисертації **«Єгипто-ізраїльський конфлікт на постколоніальному просторі: регіональні та міжнародно-політичні аспекти»** визначено стратегічні курси США та СРСР на початок 50-х років ХХ ст., розділ поділено на три змістові підрозділи. У першому підрозділі **«Історичні витоки, причини та етапи єгипто-ізраїльського протистояння»** проаналізовано передумови та причини єгипто-ізраїльського конфлікту, визначено його етапи та простежено особливості, що мали місце у різні роки протистояння. Від моменту появи на політичній мапі Держави Ізраїль розпочинається протистояння між арабськими країнами та єврейською державою, що триває і до сьогодні.

У другому підрозділі **«Близькосхідна політика СРСР та США наприкінці 40-х – на початку 50-х років ХХ століття»** доведено, що Близький Схід став місцем зіткнення американських та радянських геополітичних інтересів, і поки обидві наддержави загострювали та поглиблювали протистояння Ізраїль балансував між СРСР та США ставлячи на перший план власні інтереси. Новостворена ООН, також, не змогла виробити чіткої позиції щодо ситуації навколо єгипто-ізраїльського протистояння.

Третій підрозділ **«Суецька криза та зіткнення радянсько-американських інтересів»** присвячено аналізу міжнародно-політичної ситуації що склалася у досліджуваному регіоні напередодні та під час Суецької кризи. Піднесення арабського націоналізму, що відбувалося паралельно із становленням Держави Ізраїль ознаменувало зміни у підходах до близькосхідної політики з боку зацікавлених країн, адже лише у такий спосіб можливо було зберегти та закріпити свій вплив у регіоні. Якоюсь мірою, дана ситуація виникла завдяки відходу керівництва СРСР на початку 50-х років ХХ ст. від підтримки Держави Ізраїль та зайняття вичікувально-нейтральної позиції з одного боку, та стрімкого прориву у відносинах із урядами арабських країн. Після Суецької кризи цей союз лише зміцнів.

Третій розділ дисертації **«Загострення американо-радянського суперництва на Близькому Сході (друга половина 50-х – початок 70-х років ХХ століття)»** поділено, також, на три змістові підрозділи. Зокрема у першому підрозділі третього розділу **«Американо-радянське протистояння: від Суецької кризи до війни «Йом Кіпур»»** проаналізовано політичне та дипломатичне протистояння наддержав у регіоні через боротьбу двох

зовнішньополітичних концепцій «доктрини Ейзенхауера» та «доктрини Шепілова». У цей період роль Єгипту у регіональній політиці на Близькому Сході, вона вирізняється самостійністю і, навіть, непередбачуваністю.

Другий підрозділ *«Політична, військова та економічна підтримка сторін конфлікту»* присвячено вивченню політичної, військової та економічної підтримки, яка надавалася сторонам протистояння у період 50-70-х років ХХ ст. Автор дійшов висновку, що без такої підтримки, яка здійснювалася наддержавами та їхніми союзниками, жодна із сторін протистояння не мала б достатніх ресурсів на продовження конфлікту.

Третій підрозділ *«Кемп-девідські і Вашингтонські угоди та зміна міжнародно-політичної ситуації в регіоні»*, фактично, підсумовує десятилітні арабо-ізраїльські конфлікти. На початок 70-х років ХХ ст. завершився процес формування регіональної системи міжнародних відносин на Близькому Сході як певної політично-географічної цілісності з іманентними для неї принципами функціонування та взаємодії із зовнішнім світом і як органічної складової частини відносин між державами. Усталилася система регіональних відносин та визначилися ролі політичних суб'єктів, а Кемп-девідські і Вашингтонські угоди закріпили цю систему.

Ще одним наслідком Кемп-девідських угод став розкол між арабами. У вересні 1978 р. арабські країни-члени Фронту стійкості й протидії прийняли рішення про розірвання відносин з Єгиптом і застосування проти нього економічних санкцій. У листопаді 1978 р. відбулася нарада глав держав і урядів арабських країн у Багдаді, яка увиразнила розмежування сил в арабському світі у зв'язку з Кемп-девідськими угодами.

У четвертому розділі дисертації *«Між війною та миром: актуальні ізраїльські практики для України»* узагальнює багаторічний досвід Держави Ізраїль у протистоянні із державами-сусідами, що чисельно та ресурсно значно переважали єврейську державу. Практичний досвід набутий у протистоянні є надзвичайно цінним та актуальним для України в умовах триваючої війни з РФ, як і практика пошуку союзників та протидія в інформаційній війні. Проаналізовано ізраїльські практики ведення боротьби та здійснено спробу їх адаптації до українських реалій. Саме у проведенні паралелей та виокремленні схожих сценаріїв полягає новизна дисертаційної роботи та його практична цінність.

Дослідивши єгипто-ізраїльське протистояння 50-х – 70-х років ХХ ст. крізь призму американо-радянських відносин дисертант дійшов до наступних **висновків:**

Апробована у дисертації дослідницька методологія забезпечила осмислення об'єкту дослідження і дозволила повністю розкрити задекларовану наукову проблему, сформулювати та аргументувати висновки. Визначені принципи та методи дослідження зумовили його структуру та логіку викладу.

Дисертаційна праця опирається на різнопланову історіографічну та джерельну бази, критичний підхід до осмислення яких забезпечив досягнення мети поставленої автором – дослідити причини та результати протиборства

Єгипту та Ізраїлю і вивчити нові зрізи у ідеологічному та політичному протистоянні США та СРСР на Близькому Сході у досліджуваний період. Широта історіографічної бази дисертації, також, засвідчує, що тема не втрачає своєї актуальності впродовж останніх десятиліть, і є запитаною серед наукового загалу, що гарантує її практичну значимість та актуальність.

Джерельна база дисертації є, теж, досить широкою та інформаційно насиченою. Це дозволило документально підкріпити аналітичні висновки щодо причин, перебігу та результатів протистояння Єгипту та Ізраїлю у досліджуваний період і особливості ідеологічного та політичного протистояння США та СРСР на Близькому Сході.

З моменту утворення Держави Ізраїль та зміни у 1953 р. політичного керівництва США та СРСР розпочинається суперництво двох наддержав за вплив на Близькому Сході. Крах радянсько-сіоністського альянсу сприяв посиленню позицій США у регіоні. СРСР же зміщує свої зовнішньополітичні пріоритети на арабські країни, постачаючи їм озброєння та політично підтримуючи націоналістичні режими, особливо Г.А. Насера, вбачаючи в останньому найдієвіший важіль впливу.

Головною метою близькосхідної політики офіційної Москви було недопущення розширення впливу США на Близькому Сході, тому, окрім дипломатичних засобів СРСР починає надавати економічну та військову допомогу, вдається до ідеологічного тиску. Головним же стержнем американської політики був антикомунізм, підтримка Ізраїлю та співпраця із консервативними арабськими режимами. Суецька криза та події пов'язані із нею змусили обидві наддержави переглянути та скоригувати свою зовнішню політику.

Тому на межі 50-60-х років ХХ ст. радянська зовнішня політика активізується, фінансова та військова допомога з боку СРСР зростає, що не могло не турбувати США, і, в свою чергу, стимулювати їх до розширення співпраці з Ізраїлем. Проте, арабський дуалізм не пройшов перевірки на міцність ані часом, ані політичним підґрунтям, оскільки непомірні амбіції Єгипту на домінування не лише в ОАР, але й на арабському Сході призвели до розколу поміж Сирією та Єгиптом і тим самим послабили позиції СРСР у регіоні.

Протистояння США та СРСР на Близькому Сході наприкінці 50-х років ХХ ст. вилилося у протистояння зовнішньополітичних доктрин: «доктрини Ейзенхауера» та «доктрини Шепілова». Перша, американська, конкретно окреслювала стратегічні інтереси США у регіоні, а друга, радянська, прикриваючись миротворчими ініціативами, мала на меті послабити позиції США на Близькому Сході.

Можна стверджувати, що провідну роль на Близькому Сході на межі 50-60-х років ХХ ст. починає відігравати арабський націоналізм, котрий переріс у потужну силу, яка не потребувала підтримки соціалістичного блоку, а тому Г.А. Насер, як його натхненник і лідер, неприховано торгувався з СРСР та США, ставлячи у пріоритет національні єгипетські інтереси і все менше зважаючи на реалії протистояння холодної війни. Уже в 60-х роках ХХ ст.

Єгипет перетворився на самостійного і, досить впливового у регіоні, політичного гравця, який переслідував власні цілі втручаючись у внутрішню політику Сирії, Лівану, Іраку та Йорданії, тощо, що не могло не турбувати обидві наддержави.

Смерть Г.А. Насера та приход до влади в Єгипті А. Садата мали відчутний вплив на зміну ситуації в регіоні. Війна «Судного дня» для Єгипту та Ізраїлю принесла величезні жертви, а образ непереможного Ізраїлю став тьмяніти. Американський президент Д. Картер назвав цей мир, що закріплювався Кемп-девідськими угодами, «справедливим», а єгипетський президент А. Садат – як велику перемогу Єгипту, Ізраїлю та усього людства.

Однак, іще одним наслідком Кемп-девідських угод став розкол між арабами. У вересні 1978 р. арабські країни-члени Фронту стійкості й протидії прийняли рішення про розірвання відносин з Єгиптом і застосування проти нього економічних санкцій. В листопаді 1978 р. відбулася нарада глав держав і урядів арабських країн у Багдаді, яка увиразнила розмежування сил в арабському світі у зв'язку з Кемп-девідськими угодами. Близькосхідна політика СРСР, по суті, потерпіла фіаско.

Не зважаючи на часову віддаленість від сьогодення досліджуваного у дисертації історичного періоду, досвід, який сьогодні наявний у арсеналі Держави Ізраїль не втрачає своєї актуальності як для самого Ізраїлю, так і для України. Адже постійне співіснування із сусідами-ворогами, зміцнення та вдосконалення державної безпеки, відбудова/розбудова інфраструктури та формування психологічної і моральної стійкості суспільства в умовах війни та ворожої пропаганди – є незмінними надважливими складовими для держави, яка перебуває у стані війни, або військової загрози і саме цей досвід може бути використаний Україною.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ АВТОРА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у фахових виданнях:

1. Парамонов Д. Ю. Еволюція ізраїльсько-радянських відносин кінця 40-50-х рр. ХХ ст.: політика та ідеологія. *Науковий вісник Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича: Історія*. Чернівці: Чернівецький університет, 2023, № 1. С. 159 – 164.
2. Парамонов Д. Ю. Зміни зовнішньополітичного курсу Єгипту на початку 1950-х рр. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Історичні науки*. Київ: Видавничий дім «Гельветика». 2021. № 1. С. 202 – 208.
3. Парамонов Д. Ю. Суецька криза 1956 р. в контексті єгипетсько-ізраїльського протистояння. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Історичні науки*. Київ: Видавничий дім «Гельветика». 2020. № 4. С. 270 – 275.
4. Парамонов Д. Ю. Шестиденна арабо-ізраїльська війна: дипломатичні спроби вирішення конфлікту. *Літопис Волині. Всеукраїнський науковий часопис*. Число 28. Луцьк: «Гельветика» 2023. С. 221 – 226.

Статті в іноземних виданнях:

1. Парамонов Д. Ю. Близький Схід після Суецької кризи: міжнародно-політична ситуація. *Knowledge, Education, Law, Management*. 2020, № 1 (29). С. 298 – 307.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Парамонов Д. Ю. Арабо-ізраїльський конфлікт, як досвід у російсько-українському протистоянні. *XIV Буковинська міжнародна історико-краєзнавча конференція. Тези доповідей*. Чернівці: Технодрук, 2023. С. 215 – 218.

2. Парамонов Д. Ю. Близький Схід в системі геополітичних координат 1970-1980 рр. *Волинь очима молодих науковців: минуле, сучасне майбутнє: Матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції аспірантів і студентів (16-17 квітня 2008 року). У 2-х т.* Луцьк: РВВ «Вежа» Волин.нац.ун-ту ім. Лесі Українки, 2008. Т. 1. С.196-197.

3. Парамонов Д. Ю. Боротьба за історичну спадщину на прикладі єгипетсько-ізраїльського протистояння. *Українська історія у публічному просторі : матеріали I Міжнародної науково-практичної конференції, 19 – 21 травня 2023 р., м. Луцьк.* Львів – Торунь : Liha-Pres, 2023. С 65-68.

4. Парамонов Д. Ю. Зовнішньополітичний курс Єгипту на початку 50-х років ХХ століття. *Asta Securitatae Volynienses*. No 2, Одеса: Видавничий дім «Гельветика». 2023. С. 36 – 42.

5. Парамонов Д. Ю. Єгипетсько-ізраїльське протистояння: витоки та причини. *Актуальні питання історії України, всесвітньої історії та методики їх викладання: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Рівне, 19 травня 2023 року) / Приватний вищий навчальний заклад «Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука».* Рівне, 2023. С. 95 – 99.

6. Парамонов Д. Ю. Кемп-девідські та Вашингтонські угоди в регулюванні арабо-ізраїльського конфлікту. *Українське державотворення: проблеми і сучасність: Збірник наукових праць.* Луцьк, 2007. С.83 – 86

7. Парамонов Д. Ю. Суецька криза 1956 р. як чинник національного протистояння в єгипетського-ізраїльському конфлікті. *Asta Securitatae Volynienses*. No 1, Одеса: Видавничий дім «Гельветика». 2023. С. 42 – 48.

АНОТАЦІЯ

Парамонов Д. Ю. Єгипто-ізраїльське протистояння 50-70-х років ХХ століття в американо-радянських відносинах. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.02 – всесвітня історія. Волинський національний університет імені Лесі Українки Міністерства освіти і науки України. – Луцьк, 2024.

Дисертаційне дослідження присвячене складній і контраверсійній проблемі міжнародних відносин – протистоянню Ізраїлю та Єгипту у 50-70-х

роках ХХ ст. яке вилилося у численні зрйні конфлікти, що втягнули у свою орбіту не лише низку країн Близького Сходу, але й дві наддержави – СРСР та США.

Регіон Близького Схолу, у досліджуваний період, був і залишається до нині, ключовим регіоном у світових міжнародних відносинах, адже саме у цьому регіоні перетинаються стратегічні інтереси багатьох країн світу, а арабо-ізраїльське протистояння із сумною регуляоністю спалахує знову і знов. У дисертації проаналізовано витоки та причини єгипто-ізраїльського протистояння та досліджено еволюцію американо-радянських відносин крізь призму близькосхідного конфлікту, здійснено порівняльний аналіз його різних етапів задля віднайдення ефективних механізмів, що можуть стати у пригоді при врегулюванні конфліктної ситуації в регіоні в майбутньому.

На основі вивчення досвіду, здобутого Державою Ізраїль за роки протистояння з арабським світом, визначено ключові моменти протидії агресії і здійснено спробу адаптувати досвід Ізраїлю до нинішніх воєнних реалій України, розроблено практичні рекомендації застосування цього досвіду.

Ключові слова: єгипто-ізраїльське протистояння, американо-радянські відносини, Близький Схід, геополітичне суперництво, Ізраїль, США, СРСР, Єгипет, холодна війна, арабо-ізраїльський конфлікт, міжнародні відносини, Суецька криза, Шестиденна війна, арабські країни.

ABSTRACT

Paramonov D. Yu. The Egyptian-Israeli Confrontation of the 50s and 70s of the XX Century in US-Soviet Relations – Manuscript.

Dissertation for the degree of Candidate of Historical Sciences, majoring in 07.00.02 – World History. Lesya Ukrainka Volyn National University of the Ministry of Education and Science of Ukraine. – Lutsk, 2023.

The dissertation is devoted to a complex and controversial issue of international relations, specifically, the confrontation between Israel and Egypt in the 50s and 70s of the XX century, which resulted in numerous armed conflicts that drew into its orbit not only a number of Middle Eastern countries, but also two superpowers – the United States of America and the Soviet Union.

Based on the use of diverse source material, it was possible to compare and contrast the positions of the parties that took an active part in the Middle East confrontation, to identify the features and trace the consequences of this confrontation for the region in particular and for world international relations in general. Despite the fact that the conflict between the State of Israel and Arab countries, in particular the Arab Republic of Egypt, has been widely studied by Ukrainian historians, political scientists and international relations experts, the author, on the basis of little-known literature, mainly in English and French, rethinks the causes and peculiarities of the Egyptian-Israeli confrontation, as well as its consequences, and partially refutes Soviet myths and narratives on the issue under study.

It is proved that during the most acute Middle East crises, both superpowers, the Soviet Union and the United States of America, stood in close enough positions to prevent the conflict from escalating. The peculiarity of US-Soviet relations through the prism of the Middle East confrontation in the period under study was that the superpowers, even in certain periods, united their foreign policy efforts, as, for example, during the Suez Crisis, forcing France, the United Kingdom and Israel to withdraw their troops from the Suez Canal zone.

The publication defines and analyses the strategic courses of the USA and the USSR in the early 50s of the twentieth century, examines the vectors of international relations and the peculiarities of the use of force factors, and studies the ideological justification of the foreign policy of the United States and the Soviet Union. It is proved that Israel's rapprochement with the USSR was doomed to failure from the very beginning due to the democratic nature of the Jewish state.

The failure of the Soviet-Israeli alliance pushed Tel Aviv to rapprochement with Washington. Although US-Israeli relations cooled as a result of the Suez Crisis of 1956, the situation did not reach the point of severing relations between the United States and the State of Israel, as happened in the case of the USSR. Since the turn of the 50s and 60s of the XX century, US-Israeli relations have been developing into a strategic partnership. In the mid-1960s, a fundamental change in the international political situation in the Middle East became apparent. A series of events that had taken place in the region since 1964 had irreversible consequences, which eventually led to the Six-Day War of 1967. The latter dramatically changed the balance of power in the region under study, and the subsequent Yom Kippur War and the Egyptian-Israeli agreements of the second half of the 1970s further altered the situation in the Middle East.

During the period under study, the Middle East was, and still is, a key region in global international relations, as the strategic interests of many countries intersect in this region, and the Arab-Israeli confrontation flares up again and again with deplorable regularity. The dissertation analyses the origins and causes of the Egyptian-Israeli confrontation and examines the evolution of US-Soviet relations through the prism of the Middle East conflict, comparing its various stages in order to find effective mechanisms that could be useful in resolving the conflict situation in the region in the future.

The scientific novelty of the dissertation is a comparison of the experience of armed confrontation gained by the State of Israel in the 50s and 70s of the XX century and Ukraine in the period 2014–2023. Based on the study of the experience of military confrontation and post-war reconstruction gained and successfully tested by Israel, an attempt is made to adapt this experience to the current military realities of Ukraine, and specific practical recommendations are developed.

Despite the time distance from the present of the historical period studied in this publication, the experience that the State of Israel has in its arsenal today remains relevant both for Israel and Ukraine. Permanent coexistence with enemy neighbours, strengthening and improving state security, rebuilding/building infrastructure, and building psychological and moral resilience of society in the face

of war and enemy propaganda are constant crucial components for a state in a state of war or military threat.

The analytical material collected in the dissertation, the conclusions and generalisations drawn by the author will be of wide practical application as they can be used for in-depth study of the foreign policy of the USSR and the USA towards the Middle East, as well as in the preparation of special courses for higher education institutions.

Keywords: Egyptian-Israeli confrontation, US-Soviet relations, Middle East, geopolitical rivalry, Israel, USA, USSR, Egypt, Cold War, Arab-Israeli conflict, international relations, Suez Crisis, Six-Day War, Arab countries.